

Ryska kyrkan i Södra stadshuset

1748–1846

Monica Eriksson

Den ryska kyrkan i Stockholm har anor från den förste Romanovtsaren Mikael's tid. Den äldsta uppgiften om präst och gudstjänst är från 1646.¹ Kyrkans tillkomst har samband med den svenska stormaktstiden och de livliga förbindelserna med Ryssland. Det var den första officiella ryska kyrkoförsamlingen utomlands och den första icke-lutherska kyrkan i Sverige efter reformationen.

Vid Stolbovafreden 1617 bestämdes att ryska köpmän skulle ha särskild handelsplats i Stockholm och rätt till religionsutövning under sin vistelse i Stockholm.² Ryssarna skulle ha "deras fria gudstjänst efter deras religion i deras hus och stugor".³ Prästerna kom från Novgorod. De bodde i det magasin där kyrkan befann sig och var i Stockholm under sommarmånaderna. Mellan 1655 och 1670 hölls inga gudstjänster. 1671 avsade sig magistraten att i fortsättningen ta ut hyra för gudstjänstlokalen.

Efter en stor brand i Ryssgården 1680 fick ryska kyrkan tillfälligt under åren 1681–1682 flytta in i Södra stadshuset "uthi Stora salen", tills man hunnit reparera ryssbodarna. Under några månader 1689 måste kyrkan åter flytta in i Södra stadshuset, nu i en lokal som tillhörde Standaert, ägare till vinkällaren i Södra stadshuset.⁴

År 1694 utbröt en våldsam brand som förstörde hela Ryssgården. Efter de stora eldsvådor som härjat i Ryssgården ville man inte bygga upp den i trä. I stället uppfördes den nya Ryssgårdens byggnader i tegel och korsvirke under åren 1695–1697. Ryska kyrkan flyttade in i den södra av de två nyuppförda flyglarna och fanns här till 1748.

År 1700 inrättades en permanent diplomatisk beskickning i Stockholm, och ryska kyrkan fick därigenom en starkare ställning. Den ryske ministern fick rätt att ha eget huskapell och egen präst, liksom alla andra sändebud. I juni 1700 kom furst Andrej Chilkov till Stockholm som minister eller "resident", som den dåtida benämningen var. Han bosatte sig i Lillienhoffska huset vid Götgatan 48. Där inrättade han också ett kapell, och han medförde egen präst och kyrkotjänare.

Furst Chilkov i husarrest

Då det stora Nordiska kriget utbröt hösten 1700, förändrades ryssarnas situation i Stockholm fullständigt. Handelsmännen arresterades, och deras varor och pengar beslagtogs. Furst Chilkov sattes i sträng husarrest. Inga gudstjänster var längre tillåtna.⁵ Våren 1701, några månader efter slaget vid Narva, kom sju fartyg från Tallinn med 134 fångna ryska officerare ombord. Många officerare placerades i rum i Södra stadshuset.⁶

Fyra av de ryska generalerna var under några år inkvarterade i det Ryningska huset vid Stora Nygatan 2. Här inredde de ett kapell sommaren 1701. Ibland försökte de fly ur fångenskapen. Efter varje flyktförsök stängdes kyrkan en tid som straff. Tre generaler flydde i maj 1703 men tillfångatogs på Ladugårdsgården. Efter flyktförsöken förflyttades de fyra generalerna till Södra stadshuset.⁷

Hösten 1703 blev Ryssgårdskyrkan reparerad och

ställdes till generalernas och furst Chilkovs förfogande. Köpmanskyrkan blev nu "generalernas kyrka", invigdes till julen 1703 och tillägnades Den Heliga Jungfrun.⁸

När furst Chilkov 1703 fick tillstånd att under bevakning besöka "generalernas kyrka", upphörde hans eget huskapell.

Hösten 1705 förvisades de flesta högre fångar till landsorten. En av dem fick stanna kvar och överta ansvaret för kyrkan i Ryssgården. Förvisningen blev inte långvarig, och hösten 1706 var de tillbaka i Stockholm. Under år 1710, då pesten härjade i Stockholm, anhöll de högre fångarna själva om att få lämna staden. De överfördes då till Örebro. Furst Chilkov förvisades till landsorten 1713.

Krigsåren 1714–1715 var svåra för de ryska fångarna i Stockholm. I början av år 1716 kom ett påbud från Karl XII att alla ryska fångar i Stockholm och på en del andra orter skulle föras till Jönköping och spärras in i Visingsborgs slott. Så slutar den epok då Ryssgårdskyrkan var "generalernas kyrka".⁹

Fredliga förbindelser

Efter det stora Nordiska krigets slut och freden i Nystad 1721 kom ett nytt ryskt sändebud till Stockholm.¹⁰ Han vände sig genast till den ryske rikskanslern och bad honom skicka en präst. Den kyrka som fanns här ansågs vara i gott skick, och all nödvändig utrustning och kyrkliga föremål fanns. Eftersom alla andra utländska ministrar hade kapell i Stockholm, måste även ryssarna ha ett fungerande sådant.

Det var oklart vem som hade högsta ansvaret för handelsgårdens kyrka och präst. Man kunde inte komma överens om vilken lön som skulle utbetalas till prästerna. Utrikeskollegiet ville endast betala 100 rubel i årslön. Den Heliga Synoden däremot visste att årslönen för en präst inte kunde understiga 400 rubel.

År 1725 fanns ingen präst i Stockholm, och de

kyrkliga föremålen var pantsatta.¹¹ Stadens ryssar hade påbörjat en insamling för att lösa in de pantsatta kyrkliga föremålen. Slutligen betalades pantlånesumman med ryska statliga medel.

Flera präster tjänstgjorde korta tider i Ryssgårdskyrkan. Prästernas löner reglerades, men huset var helt förfallet, och när det regnade var det inte torrt någonstans i kyrkan.¹²

Vandalism

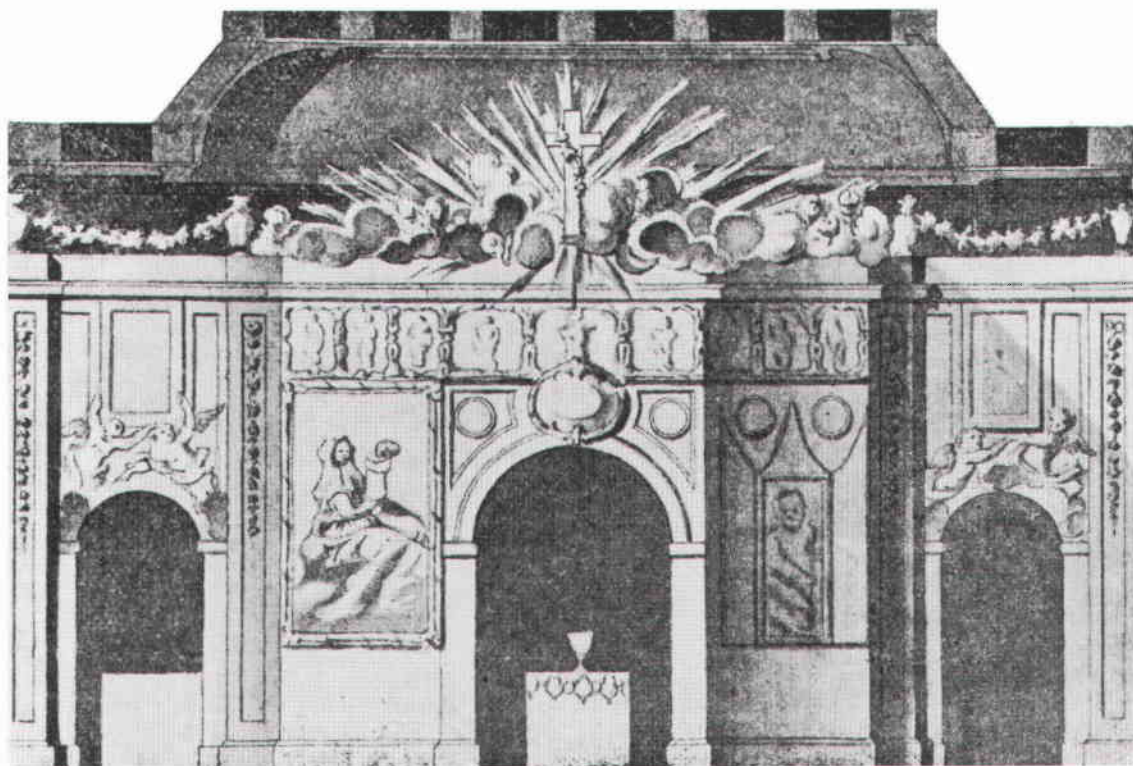
Stämningen i Stockholm var hätsk mot ryssarna.¹³ Malcolm Sinclair hade mördats av utsända ryssar 1739 då han var på väg hem till Sverige från Turkiet, och den populära Sinclairsvisan sjöngs överallt. I Stockholm förekom demonstrationer. Man kastade stenar genom ryska kyrkans fönster och låste den utifrån under gudstjänsttid så att församlingen måste klättra ut genom fönstren. Prästerna vågade inte bära prästdräkt utomhus.

År 1741 utbröt krig mellan Sverige och Ryssland, och alla ryska anställda i Stockholm utvisades. Prästen packade ned de värdefullaste kyrkliga föremålen i en låda och tog med den på fartyget till Reval. Kyrkan i Ryssgården var stängd under flera år och förföll.

Baron Korf kom till Stockholm som minister 1746. Han tog åter itu med att rusta upp den ryska kyrkan. När en ny präst kommit till Stockholm med lådan med kyrkliga inventarier, meddelade han beskickningen att gudstjänster inte kunde hållas i kyrkan på grund av dess dåliga skick.

I oktober 1747 bad baron Korf kungen, Fredrik I, om ett ändamålsenligt rum i Södra stadshuset för kyrkan.¹⁴ Magistraten svarade att den inte kunde ställa något rum i Stadshuset till förfogande. Men kungen hade en annan uppfattning: de skulle erbjudas ett rum i Stadshuset, antingen permanent eller åtminstone medan den gamla lokalen rustades upp. Rättigheten till detta hade ryssarna fått redan vid Stolbovafreden.

Ryska kyrkan fick nu flytta till hörnrummet högst

Ryska kyrkans ikonostas. Lavering av Johan Eberhard Carlberg, 1764.

upp i Södra stadshusets norra del av huvudbyggnaden som förut varit anatomisk teater, och staden stod för iordningställandet.¹⁵ Den nya lokalen, som kunde tas i bruk 1748, var bra, men inredningen, ikonostasen, helgonbilderna och skattkammaren var i dåligt skick.

År 1760 kom greve Iwan Osterman till Stockholm som ryskt sändebud.¹⁶ Han skrev genast till kejsarinnan Elisabet och klagade över kyrkans dåliga tillstånd. Rummet var trångt och behövde utvidgas. Till och med ikonostasen var trasig. Utrikeskollegiet begärde mer utförliga uppgifter om kyrkolokalens utseende och mått så att man skulle kunna tillverka en ny ikonostas och nya ikoner.

Osterman vände sig till Byggningskollegium för att få ritningar och kostadsförslag för ombyggnad av kyrkan. Den arkitekt som anlätades var stadsarkitekten Johan Eberhard Carlberg.¹⁷ Carlbergs första förslag innebar att man skulle bygga om hela denna del av flygeln till en mycket stor sal och ta bort mellanväggarna. Byggningskollegium ansåg emellertid att det var för riskabelt för byggnaden att göra sådana ingrepp och dessutom för dyrt.¹⁸

Osterman ansåg att det hela tog för lång tid och började 1764 en ny brevväxling med svenska myndigheter.¹⁹ Carlberg gjorde nu ett nytt förslag som han tillställde överståthållaren och magistraten. Enligt detta

förslag blev det gamla kyrkorummet sakristia, och den nya kyrkan förlades till den angränsande salen.

Magistraten hade ett kontrakt med restauratören Zelling, och man kunde inte påbörja ombyggnadsarbetet innan hyrestiden löpt ut. Ombyggnaden började hösten 1765 och sommaren 1766 var allt i ordning. Utrikeskollegiet hade tänkt låta tillverka en ny ikonostas, men i stället fick ryska kyrkan i Stockholm överta utrustning från en nedmonterad fältkyrka i Preussen. I S:t Petersburg fanns en ikonostas, kyrkliga föremål och skattkammare som tillhört fältkyrkan i Memel.

Skeppsbrott

Allt fraktades till Stockholm på det svenska fartyget Emanuel i två kistor i september 1767. Fartyget led skeppsbrott i skärgården, men den kyrkliga utrustningen klarade sig oskadd, och under senare delen av december anlände fartyget Emanuel till Stockholm.

Allt arbete med den nya kyrkan var klart sommaren 1768 och äntligen kunde den invigas. Den döptes till Kristi förklarings kyrka, som kyrkan i Memel hetat.²⁰ Denna gång var det inte staden utan ryska beskickningen som bekostade ombyggnaden. Men fortfarande tillhandahöll staden en hyresfri gudstjänstlokal.

Efter toleransediktet 1781 blev ryska kyrkan en offentlig kyrka med gudstjänst för öppna dörrar.

År 1788 var kyrkan tillfälligt stängd, då de anställda lämnat Stockholm på grund av krig mellan Sverige och Ryssland. På samma sätt var det efter fredsslutet 1790. Kyrkan invigdes på nytt 1793 efter gudstjänstens förnyelse, på den heliga Katarinas dag som också var kejsarinnans namnsdag.²¹

Kyrkan var stängd under kriget 1808–1809 och fram till 1812 och fick återigen stå och förfalla. Utrikeskollegiet skänkte kyrkan en ny skattkammare och nya böcker. Sändebudet fick 500 rubler för att restaurera ikonostasen.

Åren 1813–1838 förblev kyrkan i samma bedrövliga tillstånd, men inför tronföljaren Alexander (II) Nikolajevitschs besök 1838 rustades kyrkan och skattkammaren förnyades.

På 1840-talet var hela Södra stadshuset synnerligen förfallet. Den ryska beskickningen vände sig slutligen till Utrikeskollegiet och föreslog att kyrkan skulle flyttas från stadshuset till någon bättre förhård lokal i staden. Ryska kyrkans rum var nu "nicht nur ziemlich unbequem, sondern sogar unanständig"²². Den 1 oktober 1846 lämnade Ryska kyrkan Södra stadshuset och flyttade till Malmskillnadsgatan. Men historien slutar inte här. I en intervju med Aina Persson, som bodde i huset 1917–35, minns hon hur det efter ryska revolutionen och ett par år in på 1920-talet avhölls ryska gudstjänster i ett kryptliknande rum på första våningen i galleriets södra ände.